

DOSTOYEVSKİ DÜŞÜNCESİNDE TÜRK-İSLAM OLGUSU VE OSMANLI RUS SAVAŞI ÇERÇEVESİNDE DOĞU SORUNU

Doç. Dr. Hüseyin KANDEMİR*

ÖZ

19.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Rusya ve Balkan coğrafyasında hissedilmeye başlanan Panславist akım Rusya'da Kırım Savaşı'nın ardından büyük bir ivme kazanmıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının arifesinde ve süresince ise daha baskın bir hale gelmiştir. Özellikle dönem içerisinde Balkanlarda cereyan eden milliyetçi akımlar ve ayaklanmalar, Osmanlının bu ayaklanmaları bastırma süreci, Rusya tarafından dikkatli bir şekilde takip edilmiştir. Rus kamuoyunda Türk ve İslam karşıtı bir hareketin tırmandığı bu zamanlarda Rusya'nın önde gelen birçok aydını ve edebi siması da bu hareketin içinde yer almışlardır. Özellikle de milliyetçiliği ve koyu Ortodoks dindarlığı ile tanınan ünlü yazar Dostoyevski bu dönemde yayınladığı derginin sayfalarında Türk ve İslam karşıtı bir tutum sergilemiştir. Ünlü yazar kaleme aldığı yazılarında Türk düşmanlığının yanı sıra savaş yanlısı tutum da izlemiştir. 93 harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşının en büyük destekçilerinden birisi olmuş, savaşın Rusya ve Slav halkları için önemini vurgulayarak savaşa kutsal anlamlar da yüklemiştir. Dönem içerisindeki olaylar ve yazarın tabiatının bir özelliği olan yabancı düşmanlığı birleşince ortaya oldukça sert bir muhalif çıkmıştır. Yazar, Türk karşıtı ve savaşla ilgili bu düşüncelerini sadece dergisindeki köşe yazılarıyla sınırlamamış, aynı zamanda edebi eserlerinde de işlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Bir Yazarın Günlüğü, Dostoyevski, Karamazov Kardeşler, Panславizm, Slavyanofil, Türk, İslam.

THE TURKISH-ISLAMIC CONCEPT IN DOSTOYEVSK'S THOUGHT AND THE EASTERN QUESTION IN THE FRAMEWORK OF OTTOMAN RUSSIAN WAR

ABSTRACT

The Panславist movement that had been growing in Russian and Balkan lands since the first quarter of 19 th century accelerated in Russia after the Crimean War. Before and during 1877-1878 Ottoman-Russian War the movement became significant. Particularly the nationalist movements and riots emerging in Balkans and the Ottoman reaction to them were mirrored carefully by Russia. During these times when an anti Turk-Islam movement was emerging in popular Russian perspective, a number of Russian intellectuals and men of literature participated in this movement. Dostoyevsky who was known by his nationalist and deep Orthodox beliefs revealed anti Turk-Islam opinions in his periodical published at those times. When contemporary events merged with the writer's xenophobia, there appeared a radical opponent. The writer not only talked about these beliefs in his articles in the periodicals but also made use them in his literary works.

Keywords: Diary of a Writer, Dostoyevsky, Panславism, Slavyanofil, The Brothers Karamazov, Turk-Islam.

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski Rus ve dünya edebiyatının en önemli yazarlarından birisi olmasının yanı sıra bir düşünür ve politik bir kimlik olarak da ön

* Doç.Dr. Hüseyin KANDEMİR, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, hkandemirus@yahoo.com,

plana çıkmış birisidir. Romanları edebi yeteneğini göstermesi açısından ne kadar önemliyse, kaleme almış olduğu köşe yazıları da düşünür, politikacı yönünü ortaya koyması bakımından önemlidir.

Yazarın düşünce dünyasından bahsederken öncelikli olarak değinilmesi gereken kavramlardan biri yazarın dini-milliyetçi kimliğidir. Çalışmalarının neredeyse tamamında ne zaman Türk, İslam ve Osmanlı üzerine bir söz sarf edecek olsa olumsuz ve düşmanca bir tutum sergileyen yazar, çoğunlukla da Türk düşmanı olarak bilinmektedir. Yazarın bu düşünce noktasına nasıl bir süreç sonunda geldiğini bilmek, bazı düşüncelerini dönemi içerisinde değerlendirmek hem eserlerinin hem de düşünce dünyasının analizinde önemlidir.

Dostoyevski edebi yaşamının ilk döneminde yakın çevresinin de etkisiyle sosyalist bir çizgiyi takip etmiştir. Aynı dönemde katıldığı bazı toplantılar nedeniyle çarlık rejimi tarafından önce kürek cezasına, sonra da zorunlu askerlik göreviyle sürgün cezasına çarptırılmıştır. Hayatının bu dönemine değin Dostoyevski'nin yazdığı ilk eserlerinde milliyetçi ya da dini bir eğilim yoktur. Kürek mahkûmu olduğu dönemlerde okumasına izin verilen tek kitap olması nedeniyle İncil'e kendisini adayan Dostoyevski artık dindar birisi olacaktır. Hapishanede birlikte yaşadığı mahkûmlarla da gerçek anlamda Rus insanını tanıma fırsatı bulan yazar, dini kimliğinin yanına bir de milliyetçi kimliğini ekler. Hapishanede her ne kadar adi suçlardan hüküm giymiş insanlarla bir arada olsa da Dostoyevski bu insanlarda Rus ruhunu görmüş ve halkına derin bir inanç beslemiştir. Böylelikle dini ve milliyetçi öğeler birbirini tamamlayan unsurlar olarak yazarda bir araya gelmiştir.

Dostoyevski sürgün sonrası ağabeyi ile birlikte yayınladıkları *Vremya (Zaman)* dergisinde milliyetçi görüşlerini okuyucularıyla paylaşır. Dergideki mesai arkadaşlarından N.N. Strahov ve A.Grigoryev ile birlikte Türkçeye *öze dönüşçü* olarak aktarabileceğimiz ve özünü kendi topraklarından alan bir görüş olan *poçvenniçestvo* felsefesini geliştirir. Bu felsefe o dönemde hâkim olan Batıcı ve Slavyanofil düşüncenin sentezinden ortaya çıkan ve ortayı bulmaya çalışan bir düşünce akımıdır. Öze dönüşçülüğü besleyen hem Slavyanofil, hem de Batı düşünce akımı Rusya tarihinde ilk olarak on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında I. Nikolay döneminde ortaya çıkmışlardır (Zernov 2010: 125).

Dostoyevski'nin oluşturmaya çalıştığı yeni düşünce akımı Rusya'da köylü sınıf da dahil olmak üzere mevcut olan tüm halk katmanlarının birleşmesi, aydın ve köylü sınıfın birbirini tamamlaması gibi yönleriyle farklı gibi duruyorsa da yine de daha çok Slavyanofil düşünceye daha yakındır. *Öze dönüşçü* felsefenin mimarlarından olan N.N. Strahov da, Dostoyevski'nin sürgün sonrasında kendisi bunun bilincinde olmasa dahi onun bir Slavyanofil olduğunu söyler (Kirpotin 1966: 74).

İlk olarak 1826 yılında Slovak yazar J.Herkel tarafından ortaya atılarak bilim literatürüne sokulan ve kültür alanında karşılıklı alışverişin yanı sıra Slav halklarının büyük bir devlet halinde birleşmeleri düşüncesini de ifade eden (Kurat 2006). Panslavizm kavramı, Dostoyevski düşüncesinin ana hatlarını belirlemek için üzerinde durulması gereken diğer önemli bir kavramdır. Zira bu terim yukarıda ismi geçen Slavyanofil felsefenin de temelini oluşturmaktadır. Zamanla Panslavist düşünce ilk anlamlarından sıyrılarak Rusya içerisinde daha çok siyasi bir hareket şeklini almıştır.

Bu da daha çok Rusya'nın bu hareketi kendi emperyalist düşüncelerine alet etme niyetinden kaynaklanmaktadır. Ruslar Panslavizmi Slav ırklarının kültürel birleşiminden ve ortak paydasından çok, Rusların başında olduğu, bütün Slavların, Rusların hegemonyası altına alınması ve zaman içerisinde Ruslaştırılması şeklinde algılamışlardır (Kurat 2006). Aleksey Stepanoviç Homyakov, İvan Vasilyeviç Kireyevskiy, Konstantin Sergeyeviç Aksakov, Mihail Petroviç Pogodin gibi isimlerin şekillendirdiği Slavyanofil düşünce Panslavist düşüncenin Panrusizme dönüşmüş halidir diyebiliriz.

Panslavist düşüncenin gelişimi Rusya'da Kırım Savaşı döneminde büyük bir ivme kazanmıştır. Bu dönem içerisinde de hem Türklere hem de Avrupa'ya karşı büyük bir nefret dalgası Rus coğrafyasına yayılmıştır. Panslav düşünce, savaşın sonunda ortaya çıkan hayal kırıklığı Ruslar içerisinde Avrupa düşmanlığını körüklemiş, Rus entelektüelleri arasında politik bir değer olarak yükselişe geçmiştir (Aydın 2014). Kırım savaşının hüküm sürdüğü dönemde Dostoyevski'nin Panslavizmden etkilenmemiş olması imkânsızdır. Dostoyevski'nin ellili yılların ortalarına doğru en az bir Slavyanofil kadar Rusya'nın büyüklüğü ve evrenselliği düşüncesinin sadık bir müridi olduğu ve hayatının sonuna değin de bu düşüncede kaldığı vurgulanmaktadır (Skanlan 2006: 194). Tarihimizde 93 harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşının olduğu yıllar yine Panslavist duygu ve düşüncelerin hareketlilik kazandığı bir dönemdir. Balkanlarda hüküm süren milliyetçilik dalgası ve buna bağlı olarak Bulgar ve Hersekli ayaklanmaları, Osmanlının bu ayaklanmaları bastırması Rusya'daki Panslavist akımı kuvvetlendirmiştir. Ayaklanmaların bastırılması aşamasında uygulanan kuvveti bahane eden Ruslar, Türk karşıtı kampanyalar düzenlediler. Gönüllü askerlerin Balkanlara gönderilmesi, maddi yardım toplanması, Slav çocukların Rusya içerisinde himaye edilmesi vb. bu milli kampanyaların bazılarıdır. Yürütülen kampanyaların arasında en önemlisi de basın yoluyla yürütülen kampanyalardır. Dönemin önde gelen birçok yazar ve aydını Panslavist düşünceyi destekleyen yazılar kaleme almışlardır ve bunlardan biri de Dostoyevski'dir.

Yazarın *Bir Yazarın Günlüğü (Дневник писателя)* adı altında siyasi-politik ve edebi nitelikli dergisi, kendisinin bir düşünür ve siyasi bir kimlik olarak Türklere ve İslam'a bakış açısını izlememize yardımcı olması bakımından oldukça önem taşımaktadır. *Bir Yazarın Günlüğü* önce *Grajdantin (Yurttaş)* dergisinde Dostoyevski'nin yazılarının yayımlandığı bir köşedir. Dostoyevski bu köşesini daha sonrasında bağımsız bir dergiye dönüştürür. 1873-1876-1877 ve 1880 yıllarında basımı yapılan bu dergide yer alan, özellikle de 1877 yılına ait yazılarının büyük bir çoğunluğunda Dostoyevski azılı bir Türk düşmanı gibi görünmektedir.

Yazarın Türklere bakış açısının ve bu konudaki yazılarının içeriğini sadece dönemin siyasi-askeri heyecanına bağlamak yeterli değildir. Tamamen bu konunun dışında, kişisel özelliği olarak da yabancılara mesafeli duran bir tavrı vardır. Yazarın sadece Türklere değil, Avrupalılara bakış açısı da olumlu değildir. Bunun sebebi yabancı fobisi olarak adlandırılan zenofobidir. Yalnız burada kullanılan zenofobi psikolojik bir bağlamda değil, yazarın tarihsel anlayışıyla, kişisel ve toplumsal ilişki anlayışıyla ve hâkim olan Hıristiyan idealiyle ilintili genel bir tarihsel-sosyolojik yabancı korkusu-nefretidir (Skanlan 2006: 193). Yazar bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde

kendisi için Türk düşmanı demek yerine, yabancı düşmanı ya da yabancı fobisi olan birisi demek çok daha doğru olacaktır. *Bir Yazarın Günlüğü*'nde Türklerle ve İslam'la ilgili ifadelerinin tamamının tarihsel değerler içerisinde ve bu tanıma bağlı kalarak ele alınması gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında Dostoyevski'nin yazılarını inceleyecek olursak derginin 1876 yılının Haziran sayısında, kendi tarihsel misyonuyla ilintili olarak kaleme aldığı *Ütopik Tarih Anlayışı* başlıklı yazısı oldukça dikkat çekicidir. Bu yazısında İstanbul sorununa dair düşüncelerini dile getiren Dostoyevski

“Evet, Haliç ve İstanbul, tüm bunlar bizim olacak ama cevap veriyorum zorla ele geçirmek veya zorbalık için değil. Öncelikli olarak bu özellikle de zamanı geldiği için kendiliğinden olacak, yok eğer şimdi zamanı gelmemişse de o zaman gerçekten de yakındır, zira bunun işaretleri görünmektedir. Bu doğal bir sonuçtur, doğanın kendi sözüdür. Eğer bu daha önceden olmamışsa zamanı gelmediği içindir. Avrupa'da Büyük Petro'nun vasiyetine inanmaktalar. Bu Polonyalıların yazdığı uydurma bir kâğıttan başka bir şey değildir. Eğer ki Petro Peterburg'u kurmak yerine İstanbul'u alma düşüncesinde olsaydı bile sanırım Sultan'ı parçalayacak gücü olmasına rağmen bu düşüncesinden henüz zamanı olmadığı ve bunun Rusya'ya ölüm getireceğini bilmesi gibi bazı nedenlerden ötürü vazgeçerdi”

gibi oldukça iddialı ifadeler kullanmaktadır (Dostoyevski 2010d: 190-191).

Bu yazısı her ne kadar ütopik olarak adlandırılmış olsa da Dostoyevski içten içe dile getirdiği bu ifadelerin tamamına inanmaktadır. Dostoyevski'nin İstanbul yerine ısrarlı bir şekilde Konstantinopol ismini kullandığını belirtmek de faydalı olacaktır. Bunun en temel sebebi yazarın tarih anlayışı ve bu anlayış içerisinde Rusya'nın misyonudur. Daha önceden de belirttiğimiz üzere Dostoyevski düşüncesini belirleyen ve birbirleriyle sıkı bir şekilde ilintili olan iki anlayış vardır: Milliyetçilik ve Hıristiyanlık. Dostoyevski Avrupalılara dini bağlamda da mesafeli ve eleştirel bir gözle bakmaktadır. Ona göre eğer Hıristiyanlıktan bahsedilecekse bu kelimenin karşılığı Ortodoksluktur. Diğer mezheplere, özellikle de Katolikliğe karşıdır ve onları ideal dindarlar olarak görmez. Kırım Savaşı döneminde Avrupa devletlerinin *“gâvur Türklerle”* birlikte hareket ediyor olmaları onların Hıristiyanlığından şüphe edilmesi için fazlasıyla yeterli bir gerekçedir. Bu nedenle Ortodoksluğun merkezi olarak gördüğü İstanbul, Dostoyevski için oldukça önemli bir dini merkezdir ve mutlak surette Rusların olmalıdır. Zaten yazısının devamında Rusya ve İstanbul arasındaki organik bağı da vurgulamaktadır: *“Evet Ortodoksluğun lideri, onun hamisi ve koruyucusu olarak Rusya'nın eski arması üzerine Çargrad'ın çift başlı kartalını konduran III.İvan'dan itibaren”* diyerek başlayan cümlesinde Dostoyevski net bir şekilde bu organik bağı ortaya koyar. Bizans'ın çift başlı kartalının Rusya armasına geçmesine 1877 yılının Mart ayındaki yazısında yine değinir. Çift başlı kartal ile Rusya zaten Ortodokslar önünde görevini kabul etmiş olmaktadır. Bu misyonun kendilerine yüklediği sorumluluğu da şöyle dile getirir: *“Ortodoksluğun ve ona inanan tüm halkların da gerçek ve tek koruyucusu”* olma görevi (Dostoyevski 2010d: 192). Görüldüğü üzere Dostoyevski Panrus bakışıyla Rusya'nın Slav halkları arasındaki yerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Eşitlik ilkesinden uzak, Slav halklarının üstünde, onların hamisi rolünde bir Rusya hayal etmektedir. Zaten bu düşüncesini dolaylı dile getirmez, oldukça nettir bu konuda: *“Petro sonrasında yeni politikamızın ilk adımı da belli olmuştur: Bu ilk adım tüm Slavların deyim yerindeyse Rusların kanatları altında birleşmesidir. Bu birleşme ne işgal ne zorbalık ve ne de Slav kimliğinin Rus karşısında yok edilmesi içindir, (...)”*; *“Ruslar*

olmadan da Slavlar korunamazlar, yeryüzünden tamamen silinip giderler" (Dostoyevski 2010d: 404). Görüldüğü üzere Dostoyevski düşüncesinde milliyetçi ve dini öğeler tam anlamıyla birbirinin içine geçmiştir. Rusya ve Rusların büyüklüğü Dostoyevski'de Mesih Rusya anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur diyebiliriz. Rusya'nın büyük bir kurtarıcı rolünde tüm Balkan coğrafyasına sahip çıkması, Petro döneminin bir mirası ve vasiyetidir. Dostoyevski Rusların önderliği ve hamiliği düşüncesini ilerleyen dönemlerde, 1877 yılına ait günlüklerde de sıkça dile getirir.

Dostoyevski, Panславist düşüncenin şekillenmesinde ismi ön plana çıkan diğer düşünürlerle bazen anlaşmazlığa da düşmektedir. Örneğin Nikolay Yakovleviç Danilevskiy'in geniş ölçekli bir Slav ittifakının kurulması ve bu ittifakın ortak yönetimli, eşitlikçi başkentinin de İstanbul olması düşüncesine şu sözlerle karşı çıkar:

"... N.Y Danilevskiy İstanbul'un zamanla bütün Doğu halklarının ortak kenti olması gerektiği sonucuna varıyor. Bu topluluklar Ruslarla birlikte İstanbul'a eşit hak temeline dayanarak sahip olacaklarmış. Böyle bir yaklaşım bence şaşırtıcı. Ruslar ve Slavlar arasında nasıl bir eşitlik söz konusu olabilir? Aralarında eşitliği kim kılacak peki? Rusya'yı onlarla her bakımdan eşit tutamayacağımıza göre, İstanbul'a sahip olmaya nasıl olur da onlarla eşitlik temeline dayalı katılabilir. Bu ayrı topluluklar hep birlikte mi İstanbul'u ele geçirmiş sayılacak? (...) İstanbul bizim olmalıdır, evet, İstanbul Ruslar tarafından fethedilecektir, Türklere bize sonsuza dek geçecektir. Kısacası, sadece bize ait olmalıdır, sahip olduktan sonra biz bu kente Slavları ve sonra kimi istiyorsak onları sokacağız, ayrıca geniş temeller üzerinde, ama bu kent Slavlarla beraber federatif bir sahiplenme olmayacaktır. (...) İstanbul'a, Boğazlar ve körfezlere sadece Rusya sahip olacaktır" (Dostoyevski 2009: 1029-1030).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Dostoyevski'nin temel görüşü Panславist bir görüş değil, Panrus bir görüştür. Kendilerini Slav halklarının üzerinde konumlandırarak ve hiçbir şekilde eşitlik ilkesinden bahsedilemeyeceğini belirterek otoriter ses tonunu hissettirmektedir. İstanbul'a diğer Slav halklarının yanı sıra kimlerin alınabileceği konusunda da yetkili merci olarak sadece Rusları işaret etmektedir. Bu görüşler çerçevesinde Doğu sorunu şeklinde adlandırdığı Balkanlar ve Osmanlı sorununun tek çözümünün İstanbul'un alınması olduğu rüyasını birçok kez dile getirmektedir.

Yazarın 1877 yılı yazılarında resmen savaş çığırtkanlığı yaptığı görülmektedir. Doğu sorununun çözümlenmesi için en etkin yöntemin savaş olduğu düşüncesini Rus halkına aşılacaktır. 1877 yılının başında Ocak ve Nisan sayılarında şöyle yazmaktadır:

"Tanrı savaştan korusun, kim ister savaşı, ama parantez içerisinde de belirtmemiz gerekir ki büyük bir dava uğruna, sevgi uğruna akıtılan kanın çok anlamı vardır, birçok şeyi yıkayabilir ve temizleyebilir, birçok şeyi yeniden canlandırabilir, ruhlarımızda kirlenmişlikten ve aşağılanmışlıktan bizi yeniden yükseltebilir"; "Bu savaş bize gereklidir; Türklerin zulmü altında ezilen 'Slav kardeşlerimiz' için değil sadece, kendi kurtuluşumuz için biz de bu savaşı başlatacağız; Savaş elbette ki bir felakettir, ancak bu yargıda yanlış olan çok şey var ve asıl önemlisi, kutsal saydığımız değerler uğruna canını verme yürekliliği kuşkusuz burjuva

¹ Bu alıntıda elimizdeki 2010 tarihli Rusça basımda ilgili bölümün bulunmaması nedeniyle Kayhan Yükseler'in Yapı Kredi Yayınlarından çıkan 1895 tarihli baskı esas alınarak yapılan çevirisi (Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, Bir Yazarın Günlüğü II, YKY, 2.Baskı, İstanbul 2009) kullanılmıştır. Rusça basımdaki eksiklikler nedeniyle yeri geldiğinde bu çeviriden de yararlanılacaktır.

katehizis'inden daha ahlakidir, (...). Yüze bir düşünce uğruna ulus bilincinin şahlanması, evet, coşkudur bu canavarlık değil; kurtuluş salt barışta değildir, neye mal olursa olsun bazen savaş da gerekir; sonsuz ıstıraplar çekmektense kılıcı kınından sıyırmak daha iyi değil mi?" (Dostoyevski 2010d: 371); (Dostoyevski 2009: 758,763,765).

Her ne kadar Dostoyevski'nin bu kana susamışlığı kendisinin sıkça dile getirdiği dini öğretilerle pek örtüşmese de kendi felsefi sisteminde bunun olabirliğine kanaat getirmiştir. Bu tür yazılarının devamında savaşla kardeşlik ülküsünün kurulabileceğine, tüm Avrupa'nın da bu güç ve yüce ülkü karşısında eğilebileceğini düşünmeye kadar götürür işi. Yazarın düşünce dünyasında eğer Avrupa Rusya'nın adaletine ve tüm dünyaya getireceği kardeşlik ülküsüne inanmayacak olursa bu sefer Doğudan Batı üzerine bir Haçlı seferi dahi mümkündür (Skanlan 2006: 217).

Savaşmak için can attığı ve yüce Ortodoks Rus ideasının, Doğu sorununun en önemli aktörü, baş düşmanı olarak gördüğü Türkler, Dostoyevski'nin belleğinde, bilinçaltında nasıl ve hangi özellikleriyle yer etmiştir sorusunun cevabı tek kelimeyle barbarlıktır. Yazar, Türkleri ve Osmanlıyı çoğunlukla kanla, zorbalıkla, vahşetle ve her türlü gayri insani vasıfla bir arada anılan bir millet olarak aksettirmektedir. Bu görüş yazarın hem makalelerinde hem de edebi eserlerinde sıkça yansımaları bulmaktadır.

Dostoyevski 1877 Ocak ayında *Bir Yazarın Günlüğü*'nde, *Foma Danilov, İşkenceyle Öldürülen Rus Kahramanı* başlığı altında anlattığı olayı bir yıl öncesinde vuku bulan ve gazetelerde yer alan bir habere dayandırmaktadır. Sözü edilen habere göre Türkistan'daki askeri bir taburda görevli Rus subayı Foma Danilov, Kıpçaklara esir düşmüş ve öldürülmüştür. Dostoyevski kamuoyunun ilgisini çekmeyen bu haberi köşesine taşıyarak hem kahramanlarını anmak, hem de Rus halkında milliyetçilik ve potansiyel düşman konusunda farkındalık yaratmak istemiştir. Foma Danilov'un esir düştükten sonra Kıpçaklar tarafından *barbarca* işkence edilerek öldürüldüğü bilgisinin altını çizer. Öldürülme gerekçesini de Dostoyevski "*onların hizmetine ve Muhammed dinine geçmeyi reddettiği için*" diye açıklamaktadır (Dostoyevski 2010d: 374). Dostoyevski'nin aktardığı Foma Danilov olayı *Günlük*'te yer aldıktan sonra bir kenarda unutulmaz. Sonrasında en büyük ve son eseri olan *Karamazov Kardeşler* romanında da bu olay yine edebi bir kurgu içerisinde tekrar kullanılacaktır. Romanın 3. kitap yedinci bölümünde Foma Danilov olayı isim zikredilmeden, gazetelerde yer alan, İslam dinine geçmeyen Rus gencinin *derisinin yüzülerek, işkenceyle öldürüldüğü* bir asker öyküsü olarak tekrarlanır. (Dostoyevski 2010b: 170).

Türklerin işkenceci ve yağmacı vb. bir millet olduğuna dair görüş, Dostoyevski tarafından özellikle de *Bir Yazarın Günlüğü*'nde yer alan ve savaş için açık davetiye çıkardığı yazılarında tahrik amaçlı olarak sıkça vurgulanmıştır. 1877 Şubat sayısında

"Yeri gelmişken kendi kendime birkaç kez şu soruyu sormuştum: Katliam ve yıkım sonrasında kendilerine bunu yapan işkencecilerinin elinden kaçarak Sırbistan'a, Karadağ'a, Avusturya'ya ya da neresi olursa olsun bir yerlere kaçan yüz binlerce aç Bulgar, Bosna ve Hersekli neyle beslenecek?" (Dostoyevski, *Sobranie soçineniy v desyati tomah, Dnevnik pisatelya*, 2010: 403) diye yazan Dostoyevski'nin nazarında Türkler zulmün baş aktörleridir. Yazar propagandayı daha da ileri götürerek, aynı sayının üçüncü bölümünde çok daha çirkin ithamlara yer verir. "*Genel olarak deri yüzme ve kısmi olarak da farklı sapkınlıklar. (...)*" başlığı altında "*Hangi insanların mı*

derileri yüzülüyor? Dünyanın bir köşesinde eğer Ruslar bağırmayacak olsa kimsenin seslerini duymayacağı Türk Hıristiyan tebaanın derisi yüzülüyor” (Dostoyevski 2010d: 411) demektir. Dostoyevski bu iddiasının ardından da olayın ne zaman ve nerede geçtiğine dair bilgi verir: “geçen yaz Bulgaristan da meydana gelen deri yüzme olayını anlıyorum, bu zafer kazanan Türklerin çok sevdiği bir şeydir” diyerek bilinçaltındaki Türk imajını ortaya koymaktadır. Deri yüzme olayı ile ilgili olarak çarpıcı verilerden bir tanesi bu yazılarda gözümüze çarpmaktadır. Bu olayın anlatıldığı bölümden bir önceki bölümde de yine bir deri yüzme olayından bahsedilmektedir. Yazar kendisine aktarılan ve Sırbistan’da meydana gelen bir olaydan bahsetmektedir. Bir çocuğun babasının derisini boydan boya Çerkezler tarafından çocuğun gözleri önünde yüzülmüştür. Dostoyevski çocuğun tüm hayatı boyunca bu olayı unutamayacağını belirttikten sonra da “Ah medeniyet! Kendi çıkarlarının peşinde bu kadar koşan Avrupa acaba gerçekten de Türklere çocuklarının gözleri önünde babalarının derilerini yüzmeyi yasaklayacak mı?” (Dostoyevski 2010d: 411) diye yazmaktadır. Bu ifadelerde Dostoyevski’nin nazarında Türk ve Çerkez etnik kökenlerinin aynı potada eritildiğini, bir ayırım yapılmadığını görmek dikkat çekicidir. Diğer bir konu ise yazarın Doğu sorunu olarak adlandırdığı Balkanlar sorununda Avrupa’ya yönelttiği eleştirel bakıştır. Barış dönemlerinde dahi Avrupa medeniyetinden pek haz etmeyen Dostoyevski artık Avrupa’ya karşı da tamamen düşman kesilmiştir.

Dostoyevski’nin yazılarında dile getirilen Türklerin canilikleri ve barbarlıkları sadece deri yüzme olayıyla sınırlanmamaktadır: “Annelerinin gözleri önünde havaya fırlatılan ve süngünün ucuyla havada yakalanan çocuklar” da Türklerin marifetlerinden biri olarak aynı sayıda okuyuculara servis edilmiştir. Ayrıca Türkler süt çocuklarını bir hamlede ayaklarından kavrayıp iki parçaya ayırabilen, annelerinden yüzdükleri derilerle de kemer yapan başıbozuklardır (Dostoyevski 2010d: 580). Türkler ve çocuk katiliği ve işkenceciliği konusuna Dostoyevski *Ölü Bir Evden Hatıralar (Запущенная мёртвая душа)* eserinde de yer verir. Hapishanede tanıdığı simaları anlatırken Tatar Gazin’den bahseder ve onun en büyük zevklerinden birisinin çocukları işkenceyle kesmek olduğunu anlatır (Dostoyevski 2010a: 455-456). Dostoyevski’nin karalama politikaları zaman ilerledikçe tonunu daha da artırmaktadır. 1877 yılının Kasım ayına gelindiğinde yukarıda verilen örneklerin dışında, Balkanlarda vuku bulan ayaklanma ve bunların Osmanlı tarafından bastırılması esnasında yaşanan çarpışmalar Dostoyevski tarafından kara propaganda malzemesi olarak fütursuzca Rus kamuoyuna aktarılmaktadır. Dostoyevski Kasım ayı yazılarında Türklerin zorbalığı, vahşiliği, yağmacılığı, işkenceciliğinin yanı sıra tecavüzcülüğünden ve köle ticaretinden de bahsetmeye başlar (Dostoyevski, *Sobranie soçineniy v desyati tomah, Dnevnik pisatelya*, 2010: 587). Yazar bu ve benzeri vahşet sahnelerini anlatırken bunun gerekçesi olarak da “İslam vahşeti” tanımlamalarını kullanarak İslam dinini göstermektedir (Dostoyevski 2009: 1029-1030).

Yazarın bu bölümde anlattığı ve iddia ettiği bu olaylar sadece *Günlük*’ün sayfalarında kalmaz. Yazar tarafından ayrıca Karamazov *Kardeşler* romanında da *İsyan* başlığı altında 5.Kitap dördüncü bölümde bir adım daha ileriye taşınarak tekrarlanır. Çocuk katli, tecavüz, insanların kulaklarından çitlere çivilenerek sabaha kadar bekletilmesi, ardından da asılması, süt çocuklarının havaya atılarak süngüyle

yakalanması, ana rahmindeki çocukların hançerlenerek katledilmesi, küçük çocukların değişik oyunlarla önce neşelendirilerek en sevinçli olduğu anda da tabancayla vurulmaları gibi suçlamalar Bulgaristan ayaklanması esnasında meydana gelen, Türkler tarafından büyük bir zevkle icra edilen olaylar arasında aktarılmıştır (Dostoyevski 2010b: 314-315). Görüldüğü üzere Dostoyevski gazete ve dergi haberi olarak yayınlanan sahneleri edebi metinler içerisine yerleştirmek suretiyle de kara propagandasına devam etmektedir. Aynı eser içerisinde farklı bölümlerde yine Türklerle ilgili başka olumsuz ifadelere de rastlanmaktadır.

Doğu sorununu ele alırken Dostoyevski 93 Harbi esnasında Türk esirlere sempati gösteren Rusları da *Günlük* içerisinde eleştirmiştir. 1877 yılının Mayıs-Haziran sayılarında bir bölüm *Türk Hayranları* başlığı ile yazılmıştır. Sözü edilen bölümde İslam karşıtı düşünceler yer almaktadır. Dostoyevski Türklerle ve İslam'a sempati duyan Rus aydınlarını eleştirmekte, onların İslam'ın Hıristiyanlık âlemine bilimi getirdikleri savını şiddetle eleştirmektedir. Hemen takip eden yeni bölümde de Türk hayranlarını eleştirmekte ve Türklerin gözlerini oyduktan sonra kazığa oturttuğu küçük bir Bulgar çocuğunun öyküsünü anlatmaktadır (Dostoyevski 2010d: 505-506). Dostoyevski'nin bu bölümlerde işkence örneklerine yeniden başvurmasının temel sebebi medeniyet ve Türk-İslam kavramlarının bir araya gelemeyeceğine dair gönderme yapmak istemesidir.

Dostoyevski'nin bakış açısında bu kadar olumsuz bir anlam ifade eden Türkler, devlet olarak da çok farklı değildir. Yazar tüm yazılarında Osmanlı ya da Osmanlı devleti yerine Türk ve Türk devleti ifadelerini kullanmaktadır. Yazarın düşüncesinde yıkılmaya ve yok olmaya mahkûm olan *hasta adam* Türk devleti zaten gerçek anlamda devlet kültüründen de mahrumdur. 1877 Eylül sayısında yer alan bir bölümün başlığı çok dikkat çekicidir: "*İnsan Olarak Kabul Edilen Salyangozlar (...)*". Bu bölüm içerisinde Türk hayranlığı ve taraftarlığı eleştirilirken kullanılan "*Türkler Asyalı bir sürüdür, doğru düzgün bir devlet değil*"; "*Avrupa'da Türkiye'nin bir salyangozlar devleti değil, etiyle kemiğiyle aynı bir Avrupa devlet organizması olarak görme hayalini seviyorlar*" (Dostoyevski 2010d: 544,547) ifadeleri de yazarın Türklerin devlet sistemine bakış açısını göstermesi nedeniyle önemlidir.

Bir Yazarın Günlüğü içerisinde yer alan yazılarının büyük bir çoğunluğunu Osmanlı-Rus Savaşı arifesinde ve esnasında 1876-1877 yılları arasında kaleme alan Dostoyevski'nin, Panrus – Panславist bakış açısının en önemli savunucusu olduğu görülmektedir. Yaşadığı dönem içerisinde de milli-dini düşünceleri sakat bulunan ve sıkça eleştirilen Dostoyevski, Doğu sorununun çözümüne siyasi ve askeri etkenleri bir kenara bırakarak sadece Rus milliyetçiliği çerçevesinde yaklaşmıştır. Bu yaklaşım içinde en dikkat çeken şey ise yazarın tarihsel bakış açısındaki sınır tanımayan romantik milliyetçiliğidir. Klasik Panславist ve Panrus yaklaşımdan özgün bir farklılığı olmayan Dostoyevski düşüncesindeki tek fark görüşlerini desteklemek için çoğunlukla duyduğunu iddia ettiği spekülatif kara propaganda malzemelerine sıkça sarılmasıdır.

KAYNAKÇA

- AYDIN, M., (05.01.2014), 19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya.
http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/1361249905_7-19.pdf
- DOSTOYEVSKİ, F.M. &Dostoyevskaya, A., (1979). *Perepiska*, Moskva:Nauka.
- DOSTOYEVSKİ, F.M., (2009), *Bir Yazarın Günlüğü* (Çeviren: Kayhan Yükseler), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DOSTOYEVSKİ, F.M., (2010a), *Sobraniye soçineniy v desyati tomah, İgrok, Dyaduşkin son, Zapiski iz podpolya, Zapiski iz mertvogo doma (Tom 3)*, Moskva: Knigovek.
- DOSTOYEVSKİ, F.M., (2010b), *Sobraniye soçineniy v desyati tomah, Bratya Karamazovi (Çast 1-3) (Tom 8)*, Moskva: Knigovek.
- DOSTOYEVSKİ, F.M., (2010c), *Sobraniye soçineniy v desyati tomah, Bratya Karamazovi (Çast 4), Povesti rasskazi, Dnevnik pisatelya 1873 god (Tom 9)*, Moskva: Knigovek.
- DOSTOYEVSKİ, F.M., (2010d), *Sobraniye soçineniy v desyati tomah, Dnevnik pisatelya (Tom 10)*, Moskva: Knigovek.
- İSKANLAN, D., (2006), *Dostoyevski kak mslitel*, Sankt-Peterburg: Akademiçeskiy projekt.
- KİRPOTİN, B., (1966), *Dostoyevski v şeştidesyatiye godı*, Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- KURAT, A.N., (01.10.2006), "Panslavizm", Akın Tarih Web Sitesi: <http://www.akintarih.com/turktarihi/osmanli/panslavizm/panslavizm.htm>
- ZERNOV, N.M., (2010), *Tri russkih proroka*, Sankt-Peterburg: Russkaya simfoniya.